

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
ДО МОРАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВRESEARCH OF THE FUTURE TEACHERS READINESS
TO THE PUPIL'S MORAL SUPPORT

Стаття обґрунтовує, що під готовністю майбутніх учителів до надання моральної підтримки особистості слід розуміти цілісне, стійке, полікомпонентне утворення, яке забезпечується усвідомленням сутності духовних цінностей, а саме, моральної підтримки, позитивною мотивацією, сформованістю емоційної сфери, оволодінням сучасною технологією формування гуманістичних відносин, наявністю комунікативних якостей майбутніх учителів, їхньою потребою в педагогічній рефлексії, самовдосконаленні.

Для експериментального дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до моральної підтримки особистості запропонована її структура, що включає наступні критерії та їх ознаки: когнітивний а) знання про сутність духовності, пріоритетність духовних цінностей; б) усвідомлення духовних цінностей і саме моральної підтримки стосовно уявлень про ідеального вчителя; в) особистісна самооцінка готовності до моральної підтримки; емоційний а) уміння розуміти емоційний стан людей; б) уміння адекватно проявляти свої емоції; в) емоційно-ціннісна реакція на етичний зміст; комунікативний а) уміння встановлювати контакти; б) домінування рис характеру: відкритість, неконфліктність; в) стиль спілкування з дітьми – особистісно-орієнтований; поведінково-діяльнісний а) уміння діагностувати й планувати власний морально-духовний розвиток; б) прагнення до морального самовдосконалення; в) наявність власних інтересів, захоплень, спрямованих на саморозвиток; д) успішність у навчанні.

Ураховуючи наявність знань про цінність і значущість людини, розуміння сенсу життя, вміння переживати емоції та сформованість комунікативної культури, а також реальну поведінку здобувачів освіти, ми визначили такі рівні моральної підтримки: низький (матеріально-емоційний); достатній (емоційно-діяльний); високий (творчий).

Таким чином, стаття резюмує, що у закладах вищої освіти не забезпечується системна робота щодо формування духовних цінностей в організації педагогічного процесу, викладачі та куратори недостатньо усвідомлюють актуальність духовності в сучасних умовах. Як наслідок, у майбутніх учителів початкової школи не сформована стала система духовних цінностей.

Ключові слова: готовність до моральної підтримки; духовні цінності; моральна підтримка; критерії; ознаки; рівні моральної підтримки.

The article argues that the readiness of future teachers to provide moral support to individuals should be understood as a holistic, stable, multi-component formation, ensured by understanding the essence of spiritual values (namely, moral support), positive motivation, emotional sphere formation, mastering modern technology of forming humanistic relations, future teachers' communicative qualities presence, their need for pedagogical reflection, self-improvement.

For the experimental study of the future primary school teachers' readiness for the individuals moral support, its structure is proposed, which includes the following criteria and their characteristics: cognitive a) knowledge of the spirituality essence, priority of spiritual values; b) awareness of spiritual values and specifically moral support in relation to the ideal teacher's ideas; c) personal self-assessment of readiness for moral support; emotional a) ability to understand the emotional state of people; b) ability to adequately express one's emotions; c) emotional-value reaction to ethical content; communicative a) ability to establish contacts; b) dominance of character traits: openness, non-confrontation; c) communication style with children – personality-oriented; behavioral-activity a) ability to diagnose and plan one's own moral-spiritual development; b) aspiration for moral self-improvement; c) presence of own interests, hobbies, directed towards self-development; d) success in learning.

Taking into account the knowledge of the value and a person's significance, understanding the life meaning, the ability to experience emotions, and the communicative culture formation, as well as the real behavior of students, we have identified the following levels of moral support: low (material-emotional); sufficient (emotionally-effective); high (creative).

Thus, the article concludes that higher educational institutions do not provide systematic work on the spiritual values formation in the organization of the pedagogical process, teachers and curators insufficiently realize the spirituality relevance in modern conditions. As a result, future primary school teachers do not have a stable system of spiritual values.

Key words: readiness for moral support; spiritual values; moral support; criteria; characteristics; levels of moral support.

УДК 378.147:373.3.091.12.011.3-51
(-047.37):[17.022.1
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.2.33>

Смолюк І.О.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Смолюк А.І.,

канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри природничо-математичної, світоглядної освіти та інформаційних технологій
Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради

У жодній професії особистість людини, її характер, переконання, моральність, ставлення до інших людей не мають такого вирішального значення, як у професії вчителя, і передусім, початкової школи, що, вочевидь, підтверджує актуальність проблеми формування духовних цінностей майбутнього вчителя початкових класів. Ми виходимо з того, що саме йому належить місія транслювати духовні цінності суспільства, створювати

умови для опанування ними молодим поколінням і відтворення їх у творчій діяльності, культурі вчинку дітей молодшого шкільного віку.

Постановка наукової проблеми та її значення. Значущість окресленої проблеми привертає увагу різних науковців. Зокрема, філософське обґрунтування сутності духовної культури, духовності представлено в працях Р. Арцишевського [1], І. Беха [2] та ін.

На теоретико-методологічному рівні проблема духовності, духовної культури особистості висвітлена в працях вітчизняних і зарубіжних філософів та культурологів В. Баранівського, М. Бахтіна, В. Біблера, та ін. Психологічні аспекти духовності, духовних цінностей відображені в роботах І. Беха [2], М. Боришевського [3], О. Вишневського [4, с. 42-47] та ін.

Аксіологічні основи професійного розвитку майбутнього вчителя досліджували К. Алексейчук, Л. Буєва, В. Крижко [5]. Питання оновлення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи досліджено в роботах таких науковців: В. Бондара, П. Гусака, Л. Коваль, Я. Кодлюк, І. Пальшкової, О. Савченко, Л. Хомич та ін. Однак, у дослідженнях не було зроблено акценту саме на формуванні такої педагогічної цінності, як готовності майбутнього вчителя до моральної підтримки підростаючої особистості, формування його духовних цінностей.

Отже, актуальність проблеми формування духовної культури вчителя в сучасних соціокультурних умовах, недостатня розробленість її в теорії й практиці зумовили вибір теми: **Дослідження готовності майбутніх педагогів до моральної підтримки учнів.**

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємозв'язку духовності та сучасної системи освіти розглядали такі автори, як Р. Арцишевський [1], О. Вишневський [4, с. 42-47], А. Фасоля, О. Шпак. Духовність, духовна культура як визначальна складова професійної діяльності педагога – предмет дослідження таких учених, як І. Зязюна, В. Кушніра та ін.

На основі досліджень І. Григорчука, С. Карпенчук, А. Кочетова, М. Красовицького, З. Курлянд [6], щодо проблеми виміру моральності та оцінки готовності майбутніх учителів до моральної підтримки особистості, визначено «еталон» вимірювання, який відповідає високому рівню духовної вихованості здобувача освіти. Він ґрунтується на сучасних вимогах до особистості майбутнього вчителя початкових класів, що розкривають високий рівень розвитку відповідних духовно-моральних якостей і розглядається як очікуваний результат. Таким кінцевим результатом, на нашу думку, є готовність до моральної підтримки учня в освітньому процесі.

Мета статті. Виявлення готовності майбутніх учителів початкової школи до моральної підтримки особистості учня.

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури, підготовності майбутніх учителів до формування моральної підтримки особистості розуміють цілісне, стійке, полікомпонентне утворення, яке забезпечується:

– усвідомленням сутності духовних цінностей і саме, моральної підтримки;

- позитивною мотивацією;
- достатнім рівнем сформованості емоційної сфери;
- опанування сучасною технологією формування гуманістичних відносин;
- наявністю комунікативних якостей здобувачів педагогічної освіти;
- потребою майбутніх учителів в педагогічній рефлексії на необхідність моральної підтримки учнів;
- постійним самовдосконаленням майбутніх учителів [7, с. 112].

Виходячи з компонентного уявлення про готовність учителів до моральної підтримки учнів нами визначена структура процесу формування такої готовності, що включає *когнітивний, емоційний, комунікативний, поведінково-діяльнісний* компоненти. Вказані компоненти взяті нами за критерії сформованості досліджуваної якості та визначені ознаки їх прояву (табл. 1).

Такий підхід послугував основою для визначення показників, що відображають наявність і стійкість духовних якостей, характер духовної діяльності майбутнього вчителя. На основі визначених критеріїв ми виявили духовні уявлення, погляди, оцінки, орієнтації, вчинки та дії, що характеризують сформованість означеної цінності у сучасного здобувача вищої педагогічної освіти.

Звертаємо увагу на те, що не завжди розуміння духовних понять відповідає реальній поведінці, і перехід від загальних знань і уявлень про духовність до самостійного використання духовних цінностей у процесі духовного виховання відбувається далеко не завжди. Тому ці відомості отримано нами методом анкетування, а також методом вивчення індивідуальних особливостей моральної діяльності здобувачів освіти [8, с. 149–157].

Оцінювання показників здійснювалося за десятибальною шкалою, відповідно до якої якісні показники низького рівня оцінювалися – від 0 до 3 балів, середнього – від 4 до 6 балів, високого рівня – від 7 до 10 балів. Для вивчення самооцінок ми використовували анкету, в якій духовні цінності ранжуються стосовно кожного респондента. Обробка здійснювалася за ранговою кореляцією.

Важливим для вивчення рівня духовно-моральної вихованості майбутнього вчителя початкової школи, і це підтверджується нашими дослідженнями, є ранжування прояву кожного показника об'єктів аналізу й оцінювання їх від найменшого до найбільшого в межах можливого для здобувача освіти.

З огляду на трактування поняття «готовність до моральної підтримки» у низці досліджень (Л. Божович, Г. Залеський, М. Красовицький та ін.) нами визначено показники готовності майбутнього вчителя початкової школи до моральної підтримки учня.

**Критерії сформованості готовності майбутніх учителів
до моральної підтримки учнів та ознаки їх прояву**

Критерії	Ознаки прояву
Когнітивний	а) знання про сутність духовності, пріоритетність духовних цінностей; б) усвідомлення духовних цінностей і саме моральної підтримки у ставленні до уявлень про ідеального вчителя; в) особистісна самооцінка готовності до моральної підтримки.
Емоційний	а) уміння розуміти емоційний стан людей; б) уміння адекватно проявляти свої емоції; в) емоційно-ціннісна реакція на етичний зміст.
Комунікативний	а) уміння встановлювати контакти; б) домінування рис характеру: відкритість, неконфліктність; в) стиль спілкування з дітьми – особистісно-орієнтований.
Поведінково-діяльнісний	а) уміння діагностувати й планувати власний морально-духовний розвиток; б) прагнення до морального самовдосконалення; в) наявність власних інтересів, захоплень, спрямованих на саморозвиток; д) успішність у навчанні.

Ураховуючи наявність знань про цінність і значущість людини, розуміння сенсу життя, вміння переживати емоції та сформованість комунікативної культури, а також реальну поведінку здобувачів освіти, ми визначили такі рівні моральної підтримки:

- низький (матеріально-емоційний),
- достатній (емоційно-дієвий),
- високий (творчий).

Низький (матеріально-емоційний) рівень підтримки характеризується наявністю нечітких, фрагментарних знань про сутність духовних цінностей узагалі, нерозумінням сенсу життя, прив'язаністю до матеріальної сфери буття. Здобувачі освіти частково розуміють зміст, але їм бракує аргументованого судження про сутність моральної підтримки особистості, не можуть реально оцінити особистісну готовність до моральної підтримки особистості.

Здобувачі не завжди вміють фіксувати та сприймати емоційний стан іншої людини, неадекватно проявляють емоції. Спектр їхніх емоцій вузький, домінують більше негативні: страх, заздрість; не вміють співпереживати, радіти з успіхів іншого. Майже не вміють встановлювати контакти, замкнені. Стиль спілкування здобувачів освіти із дітьми навчально-дисциплінарний, для якого характерним є тактика диктату й опікування, а методи спілкування – настанови, пояснення, вимоги, заборони, нотації. Оцінна діяльність дитини зводиться до порівняння її результатів із результатами конкретних дітей та наголошення на недоліках у діях та характері учнів. Комунікативна компетентність недостатньо розвинена, у своєму мовленні здобувачі переважно користуються конструкціями «Ти – повідомлення».

Здобувачі освіти не вміють спланувати свій духовний розвиток, не прагнуть до духовного самовдосконалення. Пасивні, свої обов'язки виконують після нагадування. Естетичні вподобання

здобувачів під час дозвілля зводяться до прослуховування музичних записів, перегляду телепередач та спілкування в Інтернеті, отже, не сприяють їхньому саморозвитку. Можуть допомогти матеріально, але не готові надати моральну підтримку в достатньому обсязі. Навчаються переважно задовільно. У соціально-вчинковій діяльності участі не беруть.

Достатній (емоційно-дієвий) рівень готовності здобувачів освіти до моральної підтримки особистості характеризується неповною інформованістю про сутність духовності, пріоритетність духовних цінностей. Розуміють, але не завжди чітко можуть визначити зміст і сутність моральної підтримки особистості. Такі здобувачі вміють фіксувати та сприймати емоційний стан іншої людини, адекватно проявляють свої емоції, здатні до співчуття та співпереживання, емоції виявляють стримано, не завжди щиро; більше позитивних емоцій, але не вміють радіти з успіхів іншого.

У майбутніх учителів початкових класів домінують такі риси характеру, як контактність, неконфліктність. Достатній рівень комунікативної культури проявляється в особистісно орієнтованому стилі спілкування. Його тактика – розуміння й сприйняття дитини, забезпечення умов для прояву самостійності, ініціативи. Але іноді здобувачі освіти переходять на навчально-дисциплінарний стиль спілкування з учнями (забороняють, читають нотації). Оцінна діяльність має переважно позитивний характер. Майбутні педагоги розуміють різницю між мовними конструкціями «Ти – повідомлення» і «Я – повідомлення» та користуються переважно останньою. Здобувачі прагнуть до духовного самовдосконалення, можуть оцінити свою готовність до моральної підтримки особистості. Вони активні, самостійно виконують свої обов'язки, мають достатній рівень успішності в навчанні. Але розуміння духовних понять не завжди відповідає реальній поведінці майбутніх

учителів. Можуть надати підтримку особистості, якщо звернути їх увагу на це, тобто спонукати до цього. Іноді беруть участь у соціально-вчинковій діяльності. Естетичні вподобання під час дозвілля не завжди стали, частково сприяють саморозвитку здобувача освіти.

Високий (творчий) рівень готовності до моральної підтримки особистості характеризується наявністю знань у здобувачів освіти про сутність духовних цінностей щодо уявлень про ідеального вчителя. Вони розуміють сенс життя, мають знання про цінність і значущість особистості, здатні до самооцінки духовності. Успішні в освітній діяльності. Майбутні вчителі здатні сприймати емоційний стан іншої людини, співчувати та співпереживати, радіти з успіхів іншого. Їхні естетичні уподобання під час дозвілля сприяють саморозвитку й спонукують колег до участі заради благодійної мети. У майбутніх учителів початкової школи домінують такі риси характеру: контактність, відкритість, довіра в спілкуванні. Високий рівень комунікативної культури проявляється в особистісно орієнтованому стилі спілкування, для якого характерною є позиція «поруч і разом з дитиною», що забезпечує емоційний контакт із нею. Стиль спілкування, співробітництво, що ґрунтується на розумінні й повному прийнятті дитини. Оцінна діяльність спрямована на конкретні результати діяльності і є переважно позитивною. Майбутній педагог розуміє різницю між мовними конструкціями «Ти – повідомлення» і «Я – повідомлення» і користується в процесі спілкування з дітьми конструкцією «Я – повідомлення».

Здобувачі освіти можуть оцінити свою готовність до моральної підтримки особистості, прагнуть до духовного самовдосконалення. Розуміння духовних понять відповідає реальній поведінці: вони самостійно виконують обов'язки, активні, ініціативні. Своєю поведінкою, що є прикладом для вподобання, залучають інших до духовної роботи над собою. Майбутні учителі початкової школи повною мірою готові до надання моральної підтримки, є її ініціаторами, мають достатній або високий рівень успішності в навчанні, беруть активну участь у соціально-вчинковій діяльності [9, с. 110–114].

Основними методами констатувального експерименту були анкетування здобувачів освіти, спостереження, аналіз педагогічної документації викладачів (навчальні плани, програми, плани виховної роботи).

Специфічною особливістю формування духовних цінностей у здобувачів закладів вищої педагогічної освіти є те, що необхідно, з одного боку, сформувати духовні цінності в майбутніх учителів, а з іншого – підготувати їх до виховної роботи з дітьми й дорослими. Ефективність виховної роботи зі студентською молоддю залежить від

того, наскільки педагогічний вплив на неї відповідає цілям майбутнього педагога та змісту його самовиховання. Під впливом на учня ми розуміємо створення умов, що сприяють опануванню здобувачем тими чи іншими людськими цінностями. Але щоб створити необхідні умови, потрібно знати, якими виховними ідеалами керуються здобувачі освіти, які цінності вони опанували, та до опанування якими прагнуть [10, с. 139–146].

Для визначення пріоритетних людських цінностей у дослідженні ми використали метод анкетування. Запропонована респондентам анкета мала такі запитання:

1. Які цінності для Вас є найбільш значущими?
2. Які духовні цінності стали Вашим надбанням?
3. Які духовні цінності Ви прагнете опанувати?

Додатковий матеріал про досліджуваний феномен ми отримали з бесід зі здобувачами 2 курсу. Аналіз анкет показує, що серед цінностей, які здобувачі віднесли до пріоритетних, є духовні – 23%, моральні – 19,3% і 45% назвали матеріальні цінності. Інші респонденти (переважно вихідці з сільської місцевості) віднесли до головних людських цінностей іншого роду цінності. Так, 11% опитуваних вважає головним здоров'я, 7% – інтелектуальні якості, 13% – любов, сімейні стосунки, а духовність вони пов'язують із релігією, відвідуванням церкви, вивченням закону Божого. Найбільш значущими духовними цінностями вважають: совість – 37%, чуйність, доброту – 39%, чесність, порядність – 21%. Ототожнюють поняття духовність і душевність 11% респондентів, які називають духовністю внутрішній світ людини, сповнений краси, гармонії і душевності. Серед цінностей, які мали децю нижчий рейтинг, здобувачі виділили: любов – 27%, справедливість – 23,4%, порядність – 14%, красу – 3%, підтримку – 2%.

Вибіркові бесіди з майбутніми вчителями (здобувачами освіти 2 курсу) показали, що більшість із них (83%) розуміє кризову ситуацію в суспільстві, превалювання технократизму над духовністю і необхідність пріоритету гуманних відносин між людьми. Отже, вони віддають перевагу духовно-моральним цінностям, і лише незначна частина здобувачів (17%) орієнтується на іншого роду цінності.

Матеріали анкет свідчать, що здебільшого майбутні вчителі початкової школи усвідомлюють себе особистостями з властивими їм духовно-моральними цінностями. Аналіз відповідей на друге запитання означеної вище анкети показав, що 10% здобувачів вважають своїм надбанням духовні цінності, 8% – моральні. Достатньо критично й об'єктивно оцінили респонденти свої морально-духовні якості: добрими себе вважають – 22%, приязними – 18%, чесними 17%, такими, що люблять людей – 7%, совісними – 5%, благородними 3%, відповідальними – 3%.

Відповідь на запитання «Які духовні цінності Ви прагнете опанувати?» дає можливість оцінити прагнення майбутніх педагогів щодо самовдосконалення. Отже, 10% респондентів прагнуть опанувати духовні цінності, 4% здобувачів – матеріальні цінності, 5% – інтелектуально розвиватися, 4% – стати хорошим фахівцем, опанувати такі моральні якості, як чесність, витримка, сміливість, навчитися розуміти людей – по 3% відповідно.

Нами виявлено, що значна частина респондентів мріє стати мудрим, але вважає, що для цього нічого не потрібно робити, бо мудрість сама прийде з роками. На жаль, достатньо велика частина респондентів – 33% не змогла визначити цінності, які прагне опанувати, що свідчить про певні недоліки в організації самовиховання й самовдосконалення.

Оскільки за результатами анкет ми не виявили розуміння здобувачами освіти духовної цінності готовності до моральної підтримки особистості, то запропонували їм розв'язання проблемних ситуацій. У всіх ситуаціях необхідно було визначитися, які емоції переживає респондент в тому чи іншому випадку, відмітити, який варіант дій вибирає серед запропонованих, а також записати свій особистий варіант розв'язання ситуації, якщо він не збігається із запропонованими.

У процесі дослідження ми спостерігали за готовністю здобувачів освіти до моральної підтримки різних категорій: знайомих (товаришів, одногрупників), значущих дорослих (друзів), незначущих дорослих (незнайомих), дітей. Отже, аналіз анкет показав різний рівень сформованості духовних цінностей майбутніх учителів початкових класів, зокрема такої цінності, як готовність до моральної підтримки особистості. Здобувачі найбільше прагнуть до підтримки значущих дорослих та дітей, але не завжди до цього готові. Так, в 2-й та 4-й ситуації 10% і 27% респондентів не готові брати відповідальність за іншу людину на себе, у 3-й ситуації та 5-й показали недостатнє розуміння сутності

моральної підтримки відповідно 13% та 67%, у 5-й ситуації 14%. У 1-й ситуації 27% респондентів хочуть допомогти, але не знають, як це зробити. Дух суперництва, що супроводжував навчання дітей у школі, не дав сформуватися духовному почуттю й емоції радості за іншого.

Узагальнення щодо сформованості когнітивного компоненту свідчать, що знання про сутність духовності й духовних цінностей: фрагментарні – у 24% респондентів, неповна інформованість – у 61%, повна інформованість складає 15%.

Усвідомлення майбутніми вчителями початкової школи конкретно моральної підтримки особистості щодо уявлень про ідеального вчителя має такий вигляд: в основному розуміють, але бракує аргументованого судження стосовно змісту й сутності моральної підтримки – 28,5%, розуміють, але не можуть чітко визначити зміст і сутність моральної підтримки особистості – 53%, можуть чітко визначити зміст і сутність моральної підтримки особистості – 18,5%. Особистісна самооцінка готовності до моральної підтримки особистості представлена так: не можуть реально оцінити – 33%, часткова самооцінка – 59%, повна самооцінка – 8% респондентів (табл. 2).

Уміння контролювати власні негативні емоції, розуміти емоційний стан людей, адекватно проявляти свої емоції, співпереживати, радіти, не залишатися байдужим ми виявляли за допомогою розв'язування ситуацій, співбесід із викладачами, кураторами, а також методом спостереження на практичних заняттях, семінарах та в позааудиторній діяльності.

Таким чином, емоційний критерій представлено так: уміння розуміти емоційний стан людей – не завжди розуміють – 27,4 % респондентів, майже завжди розуміють – 66,4 %, завжди розуміють – 6,2 %. Адекватно проявляють свої емоції 5,8% респондентів, уміють співпереживати, але не вміють радіти з успіхів іншого 70,4%, неадекватно проявляють свої емоції – 23,8% (табл. 3).

Таблиця 2

Сформованість показників когнітивного компоненту

Показники	Рівні сформованості		
	низький	достатній	високий
а) знання про сутність духовності та пріоритетність духовних цінностей	фрагментарні (40%)	неповна інформованість (51%)	повна інформованість (9%)
б) усвідомлення сутності моральної підтримки особистості у ставленні до уявлень про ідеального вчителя	в основному розуміє, але бракує аргументованого судження щодо змісту і сутності моральної підтримки особистості (28,5%)	розуміє, але не може чітко визначити зміст і сутність моральної підтримки особистості (53%)	розуміє, може чітко визначити зміст і сутність моральної підтримки особистості (18,5%)
в) особистісна самооцінка готовності до моральної підтримки	не може реально оцінити (33%)	часткова самооцінка (59%)	повна самооцінка (8%)
Середні по рівнях	33,9%	54,3%	11,8%

Таблиця 3

Сформованість показників емоційного компоненту

Показники	Рівні сформованості		
	низький	достатній	високий
а) уміння розуміти емоційний стан людей;	не завжди розуміє (27,4%)	майже завжди розуміє (66,4%)	завжди розуміє (6,2%)
б) уміння адекватно проявляти свої емоції: співпереживати, радіти	не адекватно проявляє свої емоції (23,8%)	вміє співпереживати, але не вміє радіти з успіхів іншого (70,4%)	адекватно вміє проявляти свої емоції (5,8%)
в) емоційно-ціннісна реакція на етичний зміст.	часто неадекватна реакція (22,8%)	іноді неадекватна реакція на етичний зміст. (72,2%)	адекватна реакція на етичний зміст (5%)
Середні по рівнях	24,7%	69,7%	5,6%

Таблиця 4

Сформованість показників комунікативного компоненту

Показники	Рівні сформованості		
	низький	достатній	високий
а) уміння встановлювати контакти	в основному не вміє, замкнені (27%)	в основному вміє, відкриті (51%)	завжди вміє, завжди відкриті (22%)
б) стиль спілкування з дітьми особистісно-орієнтований або навчально-дисциплінарний	навчально-дисциплінарний (47%)	особистісно-орієнтований і частково навчально-дисциплінарний (44%)	особистісно-орієнтований (9%)
в) домінування рис характеру: відкритість, неконфліктність;	прагнення до відкритості, дружелюбності (42%)	в окремих випадках не вистачає відкритості, терпіння (46%)	відкритість, неконфліктність; дружелюбність, терпіння (12%)
Середні по рівнях	38,7%	47,0%	14,3%

Готовність до моральної підтримки особистості передбачає наявність у майбутнього вчителя початкової школи комунікативності. Для виявлення комунікативних якостей та стилю спілкування (навчально-дисциплінарного чи особистісно орієнтованого) ми запропонували здобувачам освіти анкету.

У ній ми виходили з того, що особистісно орієнтований стиль передбачає вживання в мовленні «Я – висловлювання», а навчально-дисциплінарний – «Ти – висловлювання». «Я – висловлювання» виражають почуття людини так, щоб нікому не було образливо, а також її надії та ділові пропозиції. Так, на певну дію учнів подається мовленнєва реакція вчителя по два приклади «Я – висловлювання» і «Ти – висловлювання». Наприклад, двоє учнів спізналися на урок. Вчитель:

А) – Я хотіла б, щоб ви приходили вчасно. Для цього виходьте з дому на 15 хвилин раніше.

Б) – Знову запізналися! І відволікаєте клас від справ!

В) – Довго спите! Намалюємо вас у стінгазеті! Виходьте з дому раніше.

Г) – Мені здається, що коли всі вчасно приходять на урок, ми багато встигаємо зробити!

Здобувачам освіти необхідно визначити, яке з висловлювань використали б вони. За кількістю

балів ми визначаємо, який стиль спілкування преважує у здобувачів. Встановлено, що навчально-дисциплінарний стиль спілкування притаманний 47% респондентів, особистісно орієнтований – 9%, особистісно орієнтований і навчально-дисциплінарний – 44%.

Бесіди з викладачами, бесіди зі здобувачами освіти, спостереження за здобувачами показали їх уміння встановлювати контакти. Замкнені, в основному не вміють встановлювати контакти – 27% респондентів; відкриті, в основному вміють встановлювати контакти – 51%; завжди відкриті, завжди вміють встановлювати контакти – 22% респондентів (табл. 4).

Духовний вибір здобувача освіти в педагогічних ситуаціях діагностували за допомогою методів анкетування та інтерв'ювання. Для вивчення ціннісних орієнтацій здобувачів нами застосовувалися методи збирання інформації про вчинкову активність, їхні естетичні вподобання під час дозвілля (відвідування концертів, колекціонування записів тощо), проводили спрямовані заняття, націлені на саморозвиток, навчання, уподобання в галузі духовної культури.

У своєму дослідженні ми виходили з того, що майбутній учитель початкової школи, який погано навчається, не буде знати особливостей дитячої

Сформованість показників поведінково-діяльнісного компоненту

Показники	Рівні сформованості		
	низький	достатній	високий
а) уміння діагностувати й планувати власний морально-духовний розвиток	в основному не вміє (68%)	в основному вміє (19%)	завжди вміє (13%)
б) прагнення до морального само-вдосконалення	прагнення до відкритості, дружелюбності (62%)	в окремих випадках не вистачає відкритості, терпіння (20%)	відкритість, неконфліктність; дружелюбність, терпіння (18%)
в) наявність власних інтересів, захоплені, спрямованих на саморозвиток	безсистемність власних інтересів, захоплені, спрямованих на саморозвиток (64%)	в окремих випадках не вистачає послідовності в реалізації інтересів (20%)	Системність і послідовність в реалізації інтересів (16%)
д) успішність у навчанні	середній рівень 38%	достатній рівень 53%	високий рівень 9%
Середні по рівнях	58%	28%	14%

Таблиця 6

Вихідний рівень готовності до моральної підтримки особистості

№ з/п	Компоненти моральної підтримки	Рівні моральної підтримки		
		Низький (матеріально-емоційний) (%)	Достатній (емоційно-дійовий) (%)	Високий (творчий) (%)
1.	Когнітивний	33,9	54,3	11,8
2.	Емоційний	24,7	69,7	5,6
3.	Комунікативний	38,7	47,0	14,3
4.	Поведінково-діяльнісний	58	28,0	14,0
Середні по рівнях		38,9	49,7	11,4

вікової психології, педагогічних методів та прийомів, не буде достатньою мірою ознайомлений із досягненнями української та зарубіжної культури. Отже, і надати особистості дитини моральну підтримку він достатньою мірою не зможе. Дослідження показали, що здобувачі освіти з високим рівнем успішності складають 10%, з достатнім рівнем – 67%, з низьким рівнем – 23%.

Аналіз успішності здобувачів освіти показав, що здобувачі з високим рівнем успішності вміють спілкуватися, як правило, у них більше розвинені духовно-моральні якості й сформована готовність до моральної підтримки. Але серед них є й такі, що не виявляють ініціативи в підтримці, тому що в них превалює бажання бути першим. Проте серед здобувачів освіти, які навчаються задовільно, виділяються такі, що завжди готові підтримати як близьку, так і чужу людину. А наскільки вдало і якісно вони це зроблять, буде залежати тільки від роботи щодо формування духовних цінностей, проведеної з ними кураторами, викладачами.

Для нашого дослідження важливо було з'ясувати потреби майбутніх учителів початкової школи у духовному розвитку, їхню реалізацію в культурно-дозвільній активності. Встановлено, що серед усіх видів культурного дозвілля превалюють пасивні: перегляд розважальних телепередач,

які не потребують розумового навантаження – 7%, комп'ютерні ігри або спілкування за допомогою Інтернету в соціальних мережах – 38%, прослуховування музики – 9%, читання легких романів, каталогів косметики – 4%, відвідування нічних клубів – 3%, оздоровчі прогулянки – 3%. Активні види культурно-дозвільних занять, спрямовані на саморозвиток майбутніх учителів початкової школи, розвинені недостатньо: танці (в основному східні) відвідують 11% респондентів, співи – 3%, художній клуб – 2%, прикладною творчістю (вишивання, плетіння бісером) захоплюються 3%, відвідують бібліотеку й читають високохудожню літературу – 6%, перегляд психологічних та пізнавальних передач – 4%, відвідують спортзал, басейн, стадіон – 4%. Соціально корисною вчинковою діяльністю займаються лише 4% респондентів: відвідують центр реабілітації інвалідів 2%, громадською роботою зайняті 2% (табл. 5).

Усього поведінково-діяльнісний компонент: 58% – низький, 28% – достатній, 14% – високий.

Узагальнюючи вищезазначені дані, констатуємо, що отримані самооцінні судження свідчать про недостатню сформованість духовних цінностей, духовних потреб майбутніх учителів початкової школи. Виходом із цієї ситуації, на наш погляд, є зміна виховних програм для здобувачів закладів

вищої освіти та введення соціально-вчинкової діяльності, які сприяли б формуванню духовних цінностей майбутніх учителів початкової школи, їх особистісному розвитку.

Аналіз результатів анкетних опитувань, проведене нами педагогічне спостереження і бесіди засвідчили, що для більшості здобувачів характерним є фрагментарність знань про сутність духовних цінностей загалом і окремо про моральну підтримку особистості, нечітке розуміння сенсу життя, недостатній рівень розвитку комунікативної культури, а розуміння духовних понять частіше не відповідає реальній поведінці майбутніх учителів (табл. 6).

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі вищезазначеного ми зробили висновок, що духовно-моральний вибір здобувачів освіти у педагогічних ситуаціях у цілому позитивний, але готовність до моральної підтримки учня недостатньо сформована, прагнення до духовного самовдосконалення не стійке й власні інтереси та захоплення недостатньою мірою сприяють духовному саморозвитку.

Окрім того, респонденти під час проведення констатувального експерименту перебували на середньому й низькому рівнях готовності до моральної підтримки учня. Одночасно ми переконалися в актуальності розроблення цієї проблеми, що зумовлена сучасними вимогами вищої школи та духовною кризою суспільства.

За даними педагогічного дослідження нами визначено, що окремі респонденти мають високий рівень готовності до моральної підтримки особистості. Вони активні, ініціативні, прагнуть до духовного самовдосконалення та розвитку, розуміють людські цінності. Переважна більшість здобувачів освіти (92%), які брали участь у констатувальному експерименті, розуміє важливість сформованості морально-духовних цінностей у людини, але вони часто пасивні і не готові до моральної підтримки особистості.

Результати констатувального етапу підтвердили необхідність проведення подальшої

дослідницько-експериментальної роботи на формуальному етапі, спрямованої на визначення педагогічних умов і технологій, які б сприяли формуванню у здобувачів освіти духовних цінностей, а також готовності майбутніх учителів початкової школи до моральної підтримки учнів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арцишевський Р. А. Духовне осягнення дійсності : монографія. Луцьк : ПФ Смарагд, 2011. 272 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності : наукове видання. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
3. Боришевський М. Й. Духовні цінності становлення особистості-громадянина. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 147.
4. Вишневський О. У пошуках духовності. *Рідна школа*. 1992. № 9–10. С. 42–47.
5. Крижко В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою : навчальний посібник. Київ : Освіта України, 2005. 440 с.
6. Курлянд З. Н. Становлення позитивної Я-концепції майбутнього вчителя : монографія. Одеса : ПНЦ АПН УКРАЇНИ: М. П. Черкасов, 2005. 163 с.
7. Сидоренко Л. С. Формування духовних цінностей майбутніх учителів початкової школи в навчально-виховній діяльності педагогічного університету : монографія. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. 160 с.
8. Смолюк А., Смолюк І. Забезпечення ефективної навчальної самоорганізації студентів вищих педагогічних закладів освіти. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки*. № 2 (375), 2018. С. 149–157.
9. Смолюк С. В. Підготовка студентів педагогічних спеціальностей до професійного саморозвитку. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки*. № 8 (233), 2012. С. 110–114.
10. Шахов В. І. Психологізм як принцип педагогічної науки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2017. Вип.51. С. 139–146.